

**Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний технічний університет**

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
(опорний)
З ДИСЦИПЛІНИ:
«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА»
ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
292 міжнародні економічні відносини
всіх форм навчання**

2018

Конспект лекцій (опорний) з дисципліни «Міжнародна економічна політика» для студентів спеціальності 292 “Міжнародні економічні відносини” всіх форм навчання / Укл.: О.П.Сарнацький – Запоріжжя: ЗНТУ, 2018. – 34 с.

Укладач: О. П. Сарнацький, професор, д.і.н.

Рецензент: Е. В. Прушківська, професор, д.е.н.

Відповідальний
за випуск: Т. В. Перелигіна, зав. лаб.

Затверджено
на засіданні кафедри
“Міжнародні економічні
відносини
Протокол № 1
від 28 серпня 2018 р.

Рекомендовано
до видання
НМК ГФ
Протокол № 1
від 30 серпня 2018 р.

Лекція 1. Теорія міжнародної політики сприяння економічному розвитку.

Сутність, структура і функції наукової теорії міжнародної економічної політики (МЕП). (2 год.)

План

1. Економічний розвиток як глобальна проблема сучасності.
2. Принципи, цілі, засоби та методи сприяння економічному розвитку на міжнародному рівні.
3. Наукова теорія як основа МЕП. Діалектика національної і міжнародної економічної політики.
4. Економічні цілі та інструменти як основа МЕП

Основні терміни і поняття

економічний розвиток, принципи, цілі, засоби, методи, наукова теорія, діалектика розвитку економічної політики, МЕП, цілі, інструменти.

Література Основна

1. Міжнародні економічні відносини. Система регулювання міжнародних економічних відносин. — К., 1994.
2. Кругман П. Международная экономика: теория и политика: пер. с англ. / П.Кругман, М. Обстфельд. — М., 1997.
3. Словник сучасної економіки Макміллана / пер. з англ. — К., 2000.
4. Філіпенко А. С. Економічний розвиток сучасної цивілізації / А. С. Філіпенко. — К., 2006.
5. Киреев А. П. Прикладная макроэкономика : учебник / А. П. Киреев. — М., 2006.
6. Міжнародні стратегії економічного розвитку / за ред. А. О. Задой. — К., 2007.
7. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: теорія / А. С. Філіпенко. — К., 2008.
8. Филипенко А. С. Экономическая глобализация: истоки и результаты / А. С. Филипенко. — М., 2010.

Додаткова

1. Актуальные вопросы глобализации // Мировая экономика и международные отношения. — 1999. — № 4.

2. Хорос В. Глобализация и периферия // Мировая экономика и международные отношения. — 1999. — № 12.
3. Неклесса А. Реквием XX века // МЭМО. — 2000. — № 2. ООН : Основные факты: пер. с англ. — М., 2000.
4. Малевинский С. О. Экономика, экономические теории: эволюция западных концепций глобализации (Статья первая) — 2002 г.
5. Філіпенко А. С. Міжнародна політична економія – становлення парадигми // Вісник Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія Міжнародні відносини. 2012. — №38/39.
6. Філіпенко А. С. Методологічний дискурс міжнародної економічної політики // Міжнародна економічна політика. 2013. — № 1 (18) 6.
7. Савчук В. С. Міжнародна, або глобальна, політична економія // Міжнародна економічна політика. 2013. — № 1 (18) 6.
8. Husted S. Internatipal economics. SEVENTH Edition / S. Husted M. Melvin. — Boston, 2007.
9. Spero J. E. The Politic of International Economic Relations: Seventh Edition / J. E. Spero, J. A. Hart. — Boston, 2010.
10. Streit N. E. Theorie der Wirtschaftspolitik / N. E. Streit. — Stuttgart, 2005.
11. World Development Indicators. — Wash. DC, 2011.

Теоретичні відомості

1. Економічний розвиток як глобальна проблема сучасності.

***Економічний розвиток** — здатність економіки створювати імпульси економічного зростання й підтримувати темпи приросту ВВП на рівні як поточних, так і перспективних потреб суспільства.*

Близькою за значенням до економічного розвитку є модернізація як сукупність взаємопов'язаних процесів нагромадження капіталу (мобілізації ресурсів), розвитку виробництва та підвищення продуктивності праці тощо. Часто модернізацію асоціюють зі змінами, що відбуваються в економічній, техніко-технологічній, політичній, суспільно-культурній сферах суспільства. Модернізацію пов'язують також із переходом від традиційного до сучасного суспільства. Особливості сучасного етапу модернізації полягають у необхідності:

- а) започаткування технологічних перетворень сучасного рівня й масштабів, а просто розвитку виробничих потужностей;
- б) органічного включення країни до світогосподарських, глобальних

процесів із метою повнішого використання науково-технічного та економічного досвіду зарубіжних партнерів;

в) не стільки підвищення випуску окремих товарів, скільки формування внутрішніх передумов і можливостей для впровадження гнучких технологій за допомогою сучасної інформації та комп'ютерної техніки. З метою виявлення особливостей модернізаційного процесу в деяких секторах світової економіки вживають поняття «постмодернізація».

2. Принципи, цілі, засоби та методи сприяння розвитку на міжнародному рівні

Головні економічні **принципи** розвитку втілено у низці міжнародних документів. В 196 р. на 22-й сесії ГА ООН було прийнято Декларацію соціального прогресу і розвитку, в якій сформульовано засадничі принципи, цілі, засоби й методи економічного розвитку. Основні умови соціального прогресу і розвитку вказані у ст. 3:

- національна незалежність, заснована на праві народів на самовизначення;
- принцип невтручання у внутрішні справи держав;
- поважання суверенітету та територіальної цілісності держав;
- невід'ємний суверенітет кожної держави над своїми природними ресурсами;
- право і відповідальність кожної держави вільно визначати свої цілі соціального розвитку, встановлювати свою чергу послідовності та визначати відповідно до принципу Статуту ООН засоби та методи їх досягнення без усякого втручання ззовні;
- мирне співіснування, мир, дружні відносини та співробітництво держав, незалежно від відмінностей між їхніми соціальними, економічними й політичними системами.

Декларація проголошує спрямованість прогресу та розвитку на підвищення матеріального і духовного рівня життя всіх членів суспільства, розв'язання гострих соціальних та економічних проблем: забезпечення права на працю; сприяння повній виробничій зайнятості; забезпечення справедливої винагороди за працю та ін.; встановлення справедливого й рівномірного розподілу доходів; ліквідація голоду, недоїдання, злиднів; підвищення рівня охорони здоров'я; подолання неписьменності; запровадження безкоштовного навчання на всіх рівнях; забезпечення населення житлом і комунальними послугами.

3. Наукова теорія як основа МЕП

Міжнародна економічна політика (МЕП) зумовлюється і детермінується економічною політикою, яку ті чи ті країни намагаються впроваджувати. Вибудовується міжнародна економічна політика, як і економічна політика загалом, на основі певної наукової теорії.

Економічна політика послуговується теорією як формою наукового пізнання, що охоплює сукупність абстрактних пізнавальних уявлень, ідей, понять, концепцій, які обслуговують практичну діяльність людей. Теорія дає змогу отримати знання, істинність якого перевірена практикою, забезпечує вивчення об'єкта пізнання в його внутрішніх зв'язках та цілісності, пояснює різноманітність існуючих фактів і може передбачити існування нових, ще невідомих.

У сучасній філософії і методології науки виокремлюють п'ять основних елементів теорії:

- а) вихідні засади (фундаментальні поняття, принципи, закони, рівняння, аксіоми тощо);
- б) ідеалізований об'єкт (абстрактна модель суттєвих властивостей і зв'язків досліджуваних предметів, наприклад «абсолютно чорне тіло», «ідеальний газ», «хомоекономікус», «Робінзон», «вартість» тощо);
- в) логіка теорії (сукупність певних правил і способів доведення, спрямованих на пояснення структури і зміну знання);
- г) філософські установки і ціннісні фактори;
- д) сукупність законів і тверджень, що впливають як наслідки із засад конкретної теорії відповідно до її принципів.

4. Економічні цілі та інструменти як основа МЕП

Економічні цілі — комплекс фіксованих кількісних показників, до досягнення яких повинна прямувати економічна політика шляхом вибору значень інструментів політики.

Такі цілі визначають (формулюють) залежно від стану економіки і перебігу економічних процесів у зовнішньому середовищі. Вони спрямовані на розв'язання політичних і соціальних питань, особливо під час піку політичних циклів (виборів).

За наявності критичної маси засобів вирішальну роль у реалізації цілей економічної політики відіграють різноманітні інструменти (економічні, інституційні, адміністративні тощо).

Інструменти економічної політики — економічні та соціальні змінні, якими користується уряд з метою реалізації своєї політики.

За способом дії виокремлюють інструменти прямого і непрямого впливу.

Інструменти прямого впливу націлені на досягнення конкретних завдань шляхом коригування поведінки певних категорій економічних агентів (наприклад, встановлення квоти на імпорт задля скорочення торговельного дефіциту).

Інструменти непрямого впливу не передбачають нав'язування специфічної поведінки агентам, а радше впливають на економічні індикатори, які змінюють рішення агентів (наприклад, для того щоб скоротити торговельний дефіцит вводять тариф на імпорт). До основних непрямих інструментів належать бюджетна політика, грошово-кредитна політика і політика обмінного курсу.

Лекція 2. Онтологія міжнародної економічної політики (МЕП) та її світо-господарське середовище. (2 год.)

План

1. Міжнародна політична економія як теоретична основа МЕП.
2. Генеза, сутність, принципи, структура МЕП.
3. Виміри та основні форми міжнародної координації економічної політики.
4. Генетично-структурні виміри світового господарства.

Основні терміни і поняття

онтологія, міжнародна політична економія, міжнародний режим, принципи невизначеності та доповнюваності, гносеологічний арсенал, синергетика.

Література

Основна

1. Декларація соціального прогресу і розвитку. Декларація про право на розвиток: Права людини (основні міжнародно-правові документи). — К., 1989
2. Міжнародні економічні відносини. Система регулювання міжнародних економічних відносин. — К., 1994.
3. Кругман П. Международная экономика: теория и политика: пер. с англ. / П.Кругман, М. Обстфельд. — М., 1997.
4. Словник сучасної економіки Макміллана / пер. з англ. — К., 2000.
5. Філіпенко А. С. Економічний розвиток сучасної цивілізації / А. С. Філіпенко. — К., 2006.
6. Киреев А. П. Прикладная макроэкономика : учебник / А. П. Киреев.

— М., 2006.

7. Міжнародні стратегії економічного розвитку / за ред. А. О.Задої. — К., 2007.

Додаткова

1. Філіпенко А. С. Міжнародна політична економія – становлення парадигми // Вісник Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія Міжнародні відносини. 2012. — №38/39.
2. Філіпенко А. С. Методологічний дискурс міжнародної економічної політики // Міжнародна економічна політика. 2013. — № 1 (18) 6.
3. Савчук В. С. Міжнародна, або глобальна, політична економія // Міжнародна економічна політика. 2013. — № 1 (18) 6.
4. Benassy-Quee et al. Economic Policy. Theory and Practice. — Oxford University Press, 2010.
5. Bozyk P. Foreign and International economic policy / P. Bozyk. — Warsaw, 2004.
6. Global Political Economy. — Third Edition. Ed. by J. Ravenhill. — Oxford University Press, 2011.

Теоретичні відомості

1. Міжнародна політична економія як теоретична основа МЕН.

Необхідність розроблення політекономічної концепції сучасної цивілізації зумовлена зростанням масштабів світової економіки, особливо її фінансового сектора, диверсифікацією структури світового господарства, складністю трансформаційних процесів та ін. Як окрема наука міжнародна (глобальна) політична економія (МПЕ) сформувалась у 70-ті роки XX ст.

***Міжнародна політична економія** (лат. *economia* — правильне господарство) — наука, яка досліджує лібералізацію та протекціонізм, вплив політичних факторів на процеси економічної глобалізації, функціонування міжнародних економічних організацій, інші форми міжнародних економічних відносин.*

Як одна із структурних ланок загальнонаукової методології міжнародна політична економія спирається насамперед на світосистемний підхід. У ньому замість т. зв. «контейнерного» погляду на державу, коли всі аспекти соціальних відносин досліджуються насамперед у межах держави як основної аналітичної одиниці, використовуються такі одиниці аналізу, як світ-система (мінісистема, світ-економіка, світ-імперія та ін.).

2. Генеза, сутність, принципи, структура МЕР.

Міжнародна економічна політика (МЕР) — політика національних держав, інших суб'єктів, зовнішньоекономічних відносин, що здійснюються в глобальному ієрархічному економічному середовищі.

Генеза МЕР. Торгівля та торговельна політика сягають глибокої давнини, що засвідчують історичні документи. Міжнародна економічна політика як система почала формуватися з розвитком світового ринку, прискореного Великими географічними відкриттями та переходом до індустріальної стадії цивілізаційного поступу, тобто на межі XV—XVI ст. Певні системні ознаки торговельної політики проявилися у вченні меркантилізму. Його суть полягала в тому, щоб за допомогою різноманітних методів продати за кордоном якомога більше товарів за найвигіднішою ціною, а купувати там якомога менше товарів і розраховуватися за них тяж товарами чи послугами, а не золотом чи сріблом.

Міжнародна економічна політика є продовженням державної (національної) економічної політики в міжнародних відносинах, глобальному середовищі. Основними передумовами її виникнення (становлення) і розвитку стали формування світового товарного ринку на перетині XV—XVI століть, поглиблення та диверсифікація міжнародного поділу праці, спеціалізація окремих країн та регіонів (XVII—XVIII ст.), утворення цілісної системи світового господарства (кінець XIX ст.), транснаціоналізація та глобалізація економічних процесів (XX — початок XXI ст.). Так само як і внутрішня економічна політика, МЕР має цілі різного часового проміжку: короткострокові, середньострокові та довгострокові.

Короткострокові цілі спрямовані на досягнення певних результатів, пов'язаних з поточними ринковими умовами (стабілізація цін, виконання договірних зобов'язань, корекція експортно-імпоротної політики з метою врегулювання проблем торговельного балансу тощо).

Середньострокові цілі передбачають поліпшення макроекономічної ситуації в країні на основі економічного зростання (залучення іноземних інвестицій, поліпшення інвестиційного клімату, зміни в податковій системі, залучення зовнішніх кредитів, забезпечення стабільності національної валюти та ін.).

Довгострокові цілі мають структурний вимір: зміна позиції країни в міжнародному поділі праці, трансформація структури

виробництва і експорту внаслідок визначення профілю міжнародної спеціалізації, забезпечення сталої рівноваги платіжного балансу.

МЕП характеризується розгалуженою, ієрархічною інституційною структурою мега-, мета-, макро-, мезо- та мікрорівнів.

До основних інструментів МЕП належать міжнародні ціни, які мають об'єктивну ринкову основу, але можуть коригуватися в певних межах міжнародними організаціями — (цінова політика ОПЕК щодо сирої нафти);

— міжнародна валюта (СПЗ, євро);

— тарифні ставки та нетарифні обмеження в рамках СОТ.

Інструменти міжнародної економічної політики можуть мати міжнародний та наднаціональний характер, що притаманний інтеграційним об'єднанням найвищого рівня (економічний і валютний союз).

3. Виміри та основні форми міжнародної координації економічної політики.

Проблема координації міжнародної політики зумовлена постійно зростаючою взаємозалежністю різних країн, внаслідок чого економічна політика однієї держави впливає на економічну ситуацію та принципи економічної політики інших країн. Координація може стосуватися:

— обміну інформацією між урядами,

— узгодження економічних та політичних заходів різних держав включно з можливою передачею окремих повноважень наднаціональним органам (єдина монетарна та сільськогосподарська політика ЄС).

Координації підлягають цілі економічної політики, її масштаби та часові межі, альтернативні варіанти, інформація щодо прогнозів, структурних зрушень та інших макроекономічних показників.

Отже, координація передбачає значні зміни внутрішньої політики з урахуванням міжнародної взаємозалежності.

Основними завданнями та передумовами координації є такі:

— зростання громадських благ, збільшення національного прибутку та споживання;

— урахування зовнішніх причин і факторів, пов'язаних зі змінами умов міжнародної торгівлі та ведення бізнесу;

— різноманітність урядових підходів до принципів, цілей та механізмів реалізації економічної політики;

— дотримання макроекономічної рівноваги, особливо під час регіональних та глобальних економічних і фінансових криз.

Концептуальну основу міжнародної координації економічної політики становлять положення теорії ігор та теорій громадського вибору (сформульована математиком А. Таккером).

Основні форми міжнародної координації економічної політики

Універсальні форми МКЕП різняться за типом економічної політики.

— Перший тип ґрунтується на жорсткому дотриманні та застосуванні чинних правових і економічних правил;

— другий передбачає координацію з довільним трактуванням правил залежно від економічної та політичної ситуації (дискреційний підхід). Прибічники підходу, заснованого на твердих правилах, обґрунтовують свою позицію такими основними аргументами:

а) можливістю встановлення в межах МЕО оптимальних варіантів щодо цілей, об'єктів та механізмів координації МЕР;

б) правила розглядаються як єдиний життєздатний механізм для на-в'язування дисципліни вищим чиновникам, які можуть маніпулювати інструментами економічної політики для своїх власних цілей;

в) правила розцінюються як посилення передбачуваності політичних дій і підвищення здатності приватного сектора приймати рішення щодо визначеного розподілу ресурсів;

г) правила мають значну перевагу щодо того, як працює економіка під час дестабілізаційних процесів.

4. Генетично-структурні виміри світового господарства.

***Світове господарство** — система міжнародних економічних відносин у взаємодії з матеріально-речовими та інституційними складовими, що відображає найінтенсивніші ділянки світової економіки, є її своєрідним ядром.*

Усю сукупність цих зв'язків можна об'єднати у дві основні групи: генетичних і структурних зв'язків, які, тісно взаємодіючи, формують будь-яку органічну систему. ***Генетичні зв'язки*** реалізуються у формі міжнародних коопераційних відносин і відносин поділу праці, які супроводжують процес становлення та розвитку світового господарства.

Структурні зв'язки цієї системи виникають між безпосередніми виробниками, країнами та регіонами на основі становлення та розвитку економічних відносин зі створення валового національного продукту (ВНП), матеріальних і духовних основ життя.

Отже, субстанціональною основою світового господарства є міжнародні економічні відносини, відповідні їм форми та механізми реалізації.

***Генетично-структурні зв'язки** — міжнародні коопераційні відносини, відносини поділу праці, відносини щодо створення ВВП, які у комплексі відіграють роль системо утворювальних факторів у процесі становлення та розвитку світового господарства, що визначають головний напрям руху, вектор міжнародної економічної системи, її основні тенденції.*

Розрізняють якісний і кількісний аспекти системи міжнародних економічних відносин.

Якісний аспект характеризується рівнем розвитку міжнародного поділу і кооперації праці, мультинаціональної системи виробництва, науково-технічних, торговельних, валютно-фінансових відносин та інституційної структури світового господарства. **Кількісний аспект** відображає матеріально-речові параметри розвитку світового господарства, пов'язані з обсягами світової торгівлі, міжнародного поділу праці, валютно-кредитних відносин.

Отже, субстанціональною основою світового господарства є міжнародні економічні відносини, відповідні їм форми та механізми реалізації.

Лекція 3. Основні суб'єкти МЕН і форми прояву в ній суперечностей світового господарства. (2 год.)

План

1. Основні елементи світового господарства. Ринкова структура світового господарства.
2. Основні суб'єкти МЕН.
3. Форми прояву суперечностей світового господарства.
4. Особливості МЕН у ієрархічній системі міжнародних економічних відносин.

Основні терміни і поняття

рівні МЕН, основні інструменти МЕН, міжнародна координація економічної політики, виміри та основні форми МЕН.

Література

Основна

1. Декларація соціального прогресу і розвитку. Декларація про право на розвиток: Пралюдини (основні міжнародно-правові документи). — К., 1989
2. Горбачев М. С. и др. Грани глобализации: трудные вопросы современного развития. — М.: Альпина Паблишер, 2003.
3. Філіпенко А. С. Економічний розвиток сучасної цивілізації /А. С. Філіпенко. — К., 2006.
4. Сухарев О. С. Экономическая политика. Проблемы теоретического обоснования и практической реализации / О. С. Сухарев. — М., 2007.
5. Большая экономическая энциклопедия. — М., 2007.
6. Регулювання економіки: теоретичні та прикладні аспекти / П. В. Круш, І. А. Максименко. — К., 2008.
7. Глобальное экономическое регулирование / под ред. В. Н. Зуева. — М., 2009.
8. Дзяд О. В. Спільні політики Європейського Союзу та їх значення для України /О. В. Дзяд, О. М. Рудік. — К., 2009.
9. Столярчук Я. М. Глобальні асиметрії економічного розвитку / Я. М. Столярчук.— К., 2009.

Додаткова

1. Філіпенко А. С. Міжнародна політична економія – становлення парадигми // Вісник Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія Міжнародні відносини. 2012. — №38/39.
2. Філіпенко А. С. Методологічний дискурс міжнародної економічної політики // Міжнародна економічна політика. 2013. — № 1 (18) 6.
3. Савчук В. С. Міжнародна, або глобальна, політична економія // Міжнародна економічна політика. 2013. — № 1 (18) 6.
4. Streit N. E. Theorie der Wirtschaftspolitik / N. E. Streit. — Stuttgart, 2005.
5. World Development Indicators. — Wash. DC, 2011.
6. World Development Report 2010. — Wash. D.C, 2011.

Теоретичні відомості

1. Основні елементи світового господарства. Ринкова структура світового господарства.

Міжнародну економічну систему розглядають насамперед як результат взаємодії всієї сукупності світогосподарських зв'язків та їх

першопроцесів — безпосередніх виробників, власників ресурсів, країн, регіонів. Унаслідок цієї взаємодії поступово формується така структура світового господарства, яка відображає найінтенсивніші сектори глобальної економіки і міжнародних економічних відносин. Один з **основних її елементів — міжнародна науково-технічна сфера**, що охоплює інтернаціональні науково-технічні (технологічні) та виробничо-інвестиційні комплекси і системи.

Структурні рівні світового господарства: мікрорівень (фірма, підприємство); мезорівень (галузь); макрорівень (національна економіка); метарівень (регіональне інтеграційне об'єднання); мегарівень (глобальний економічний простір).

Міжнародний ринок товарів і послуг є однією з основних детермінант світового господарства. Його основні сучасні параметри зумовлені такими чинниками:

- 1) неспинне кількісне зростання після Другої світової війни, особливо міжнародного обміну різноманітними послугами;
- 2) удосконалення структури світового товарного ринку внаслідок збільшення питомої ваги готових виробів та скорочення сировинної продукції;
- 3) поступовий, але неухильний процес лібералізації міжнародної торгівлі, набуття зовнішньоторговельними відносинами більшої транспарентності, відкритості.

Глобальний міжнародний фінансовий ринок. Розгалуженим і диверсифікованим постає сучасний міжнародний фінансовий ринок. Його ядро становить міжнародний ринок прямих і портфельних інвестицій як джерело економічного зростання і важливий барометр реальної економіки. Рух фінансових ресурсів у світовому господарстві відображають також обсяг і структуру валютних операцій, розміри яких сягають астрономічних масштабів. Ринок цінних паперів, фінансових похідних набуває інтернаціональних і глобальних масштабів. Світовий кредитний ринок, який формується міжнародними установами, державами та комерційними банками, доповнює строкату структуру глобального фінансового ринку.

Міжнародний ринок робочої сили характеризує мобільність сучасних факторів виробництва, систему переміщення людської праці в межах світового господарства під впливом економічних, соціальних, політичних, військових та інших чинників.

Міжнародний ринок технологій, ноу-хау, патентів, ліцензій є одним з найдинамічніших секторів світового ринку. Він відображає зростаюче значення високих інформаційних, комунікаційних технологій у міжнародному обміні та економічному розвитку провідних держав. Водночас стратегічні сировинні товари (нафта, газ) та високотехнологічні продукти залишаються вкрай важливими та надзвичайно чутливими статтями в структурі міжнародної торгівлі.

2. Основні суб'єкти МЕР.

У системі МЕР переплітаються і взаємодіють суб'єкти різних господарських рівнів. Виокремлюють принаймні чотири структурних рівні економічної взаємодії в межах світового господарства: — мега- (міжнародний), — мета- (регіональний), — макро- (національний) і мікро-рівень (підприємства чи фірми). Комплексним характером відзначається діяльність таких суб'єктів *національного рівня* як транснаціональних корпорацій (ТНК), Вона охоплює: а) виробничо-інвестиційну, б) фінансово-кредитну, в) сервісно-збутову (маркетингову), д) торговельну діяльність та інші види світогосподарських зв'язків. У світовому господарстві налічується майже 70 тис. ТНК та приблизно 1 млн їхніх філій. Діяльність ТНК у міжнародній економічній системі та вплив на розвиток національних економік, країн, що розвиваються, суперечливі й неоднозначні, навколо чого точаться гострі дискусії. Загалом за певних міжнародних обмежень і дії національних регуляторів ТНК справляють благотворний вплив на розвиток світової економіки і міжнародних економічних відносин.

3. Форми прояву суперечностей світового господарства.

Суперечності світового господарства, його структурних елементів і суб'єктів можна поділити **на дві великі групи**: внутрішні й зовнішні.

1) Внутрішні (ендогенні) суперечності зароджуються в надрах усіх підсистем і складових частин світового господарства у процесі їхнього розвитку і нагромадження певної критичної маси. **2) Зовнішні (екзогенні) суперечності** пов'язані із взаємодією всіх компонентів світогосподарських зв'язків із навколишнім середовищем. Екзогенні (зовнішні) фактори дуже рухливі й характеризуються діалектичними переходами. Так, фактори макрорівня, тобто економіки країни, загалом можуть вплинути на підприємства, корпорації, кооперативу як зовнішні. Водночас щодо регіонального економічного об'єднання, а тим більше світового господарства вони ж є внутрішніми (ендогенними).

4. Особливості МЕР у ієрархічній системі міжнародних економічних відносин.

МЕР поширюється як на національні господарства, так і на всі форми міжнародних економічних відносин, що виконують важливу функцію структурування в системі світового господарства. Їхній генезис відображає поступальну диверсифікацію структури світового господарства від зародження світового ринку, створення розвинутої системи міжнародного поділу і кооперації праці та цілісної світогосподарської системи обміну діяльністю глобального масштабу.

Міжнародні економічні відносини (МЕР) реалізуються в кількох основних формах: зовнішня торгівля, міжнародні науково-технічні зв'язки, міжнародна інвестиційна діяльність, спеціалізація і кооперування виробництва, міжнародна міграція робочої сили, міжнародні валютно-кредитні і фінансові відносини, діяльність міжнародних економічних і фінансових організацій.

Лекція 4. Теоретичні основи міжнародної торговельної політики. Основні види та принципи міжнародної торговельної політики. (2 год.)

План

1. Економічні наслідки застосування торговельних інструментів.
2. Методи регулювання міжнародної торгівлі. Тарифні методи регулювання міжнародної торгівлі. Нетарифні важелі впливу на зовнішню торгівлю.
3. Особливості МЕР у сфері торгівлі послугами.

Основні терміни і поняття

торгівельна політика (ТП), рівні, тактична ТП, стратегічна ТП, принципи ТП, типізація ТП, критерії ТП, торговельні інструменти, групи економічних ефектів, тарифні методи регулювання, мито, нетарифні методи регулювання, квота, ліцензування, добровільне обмеження експорту, субсидії.

Література Основна

1. Бураковський І. В. Теорія міжнародної торгівлі / І. В. Бураковський. — К., 1996.

2. Рут Ф. Р. Міжнародна торгівля та інвестиції / Ф. Р. Рут, А. Філіпенко. — К., 1998.
3. Словник сучасної економіки Макміллана / пер. з англ. — К., 2000.
4. Кулишер И. М. Основные вопросы международной торговой политики / И. М. Кулишер. — Челябинск, 2002.
5. Улин Б. Межрегиональная и международная торговля : пер. с англ. / Б. Улин. — М., 2004.
6. Шнирков О. І. Торговельна політика Європейського Союзу / О. І. Шнирков. — К., 2005.
7. Аналіз і пілотаж публічної політики : пер. з франц. [П. Кньопфель, К. Ларю, Ф. Барон, Н. Малишева]. — К, 2010.
8. Європейська економічна політика : практикум / за заг. ред. В. І. Чужикова. — К., 2010.

Додаткова

1. Філіпенко А. С. Міжнародна політична економія – становлення парадигми // Вісник Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія Міжнародні відносини. 2012. — №38/39.
2. Філіпенко А. С. Методологічний дискурс міжнародної економічної політики // Міжнародна економічна політика. 2013. — № 1 (18) 6.
3. Савчук В. С. Міжнародна, або глобальна, політична економія // Міжнародна економічна політика. 2013. — № 1 (18) 6.
4. Investment — Related Trade Measures. UNCTAD Series on issues in international investment agreements. — New York; Geneva, 1999,
5. Marrewijk Ch. V. International Trade and the World Economy / Ch. V. Marrewijk. — Oxford University Press, 2007.
6. The Gravity Model in International Trade. Advances and Applications. — Cambridge University Press, 2010.

Теоретичні відомості

1. Економічні наслідки застосування торговельних інструментів.

Найпоширенішими торговельними інструментами є мито, квоти, субсидії, тарифи.

Економічні наслідки запровадження мита. Його почали застосовувати паралельно з розвитком міжнародної торгівлі.

Економічні наслідки запровадження мита. Його почали застосовувати паралельно з розвитком міжнародної торгівлі. Наприклад, у Давній Греції Афіни встановили тариф на імпорт зерна у

розмірі 20% вартості товару. Поширеними були митні відносини в Київській Русі, що дало підстави окремим дослідникам стверджувати про її торговельне походження.

Економічні наслідки запровадження квоти. Окрім мита, країни використовують низку нетарифних торговельних обмежень, серед яких найважливіше значення мають квоти на імпорт та квоти на експорт. Квотування (контингентування) найчастіше здійснюється у формі ліцензування зовнішньої торгівлі. Ліцензування імпорту означає, що відповідна урядова установа видає певну кількість ліцензій, що дозволяють ввезення певної кількості блага в цю країну, і забороняє неліцензовану торгівлю.

Економічні наслідки субсидування. Результати запровадження експортної субсидії прямо протилежні економічним наслідкам від запровадження експортного мита.

Вплив тарифу на велику економіку. Запровадження імпортного тарифу в країні з великою економікою може справити вплив на рівень світових цін на регульований товар. Воно є не стільки засобом захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції, скільки засобом поліпшення умов торгівлі із зовнішнім світом.

2.Методи регулювання міжнародної торгівлі. Тарифні методи регулювання міжнародної торгівлі. Нетарифні важелі впливу на зовнішню торгівлю.

Запровадження мита великою країною забезпечує **дві групи економічних ефектів**: перерозподільні (ефект доходів та ефект границі) та ефекти втрат (ефект захисту і ефект споживання). Поряд із тарифними методами в міжнародній торгівлі широко використовуються нетарифні методи регулювання.

Нетарифні заходи (обмеження) — будь-які розпорядження центральних та місцевих влад включно з методами реалізації законів, постанов та інших нормативних актів (крім митно-тарифних заходів), які впливають на експорт та імпорт товарів, обсяг, товарну структуру зовнішньої торгівлі, ціни та конкурентоспроможність товарів, створюючи жорсткіші умови для товарів іноземного походження порівняно з товарами національного виробництва.

Кількісні обмеження. Вони вимірюються натуральними або вартісними показниками, їх застосовують у таких формах, як: квоти, ліцензування, добровільні обмеження експорту.

Фінансові нетарифні методи. Вони охоплюють субсидії, експортні кредити, податки, демпінг.

3. Особливості МЕР у сфері торгівлі послугами.

Міжнародна торгівля послугами за своїм економічним змістом суттєво не відрізняється від торгівлі товарами. Тому практично всі теорії міжнародної торгівлі можна застосовувати і до торгівлі не факторними послугами. Практика свідчить, що міжнародна торгівля послугами виявилася переобтяжена всілякими обмеженнями навіть більше, ніж торгівля товарами. У статті І Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТС), прийнятій у межах СОТ у 1994 р., передбачено **чотири способи надання послуг**: а) транскордонна поставка; б) споживання за кордоном; в) комерційна присутність; г) присутність фізичних осіб.

Різноманітні види поставки послуг відрізняються один від одного за **двома** основними ознаками: а) за місцем перебування постачальника і споживача послуги в момент надання послуги; б) за громадянством або місцем реєстрації осіб, які споживають чи поставляють послуги (перше стосується фізичної особи, друге — юридичної особи).

Лекція 5. Основи теорії міжнародного переміщення факторів виробництва. (2 год.)

План

1. Рівновага на міжнародному ринку факторів виробництва.
Теорії закордонних прямих інвестицій.
2. Форми та інструменти стимулювання інвестиційних потоків.
Теорія портфельних інвестицій.
3. Міжнародна інвестиційна політика. Інвестиційні заходи пов'язані з торгівлею. Діяльність БАГІ та МЦУІС.

Основні терміни і поняття

інвестиції, горизонтальні інвестиції, вертикальні інвестиції, прямі та портфельні інвестиції, зворотня вертикальна інтеграція, форвардна інтеграція, теорія олігополії, теорія інтерналізації, ОІЛ модель, теорія продуктового (виробничого) циклу, гіпотеза зростаючих тарифів.

Література

Основна

1. Рут Ф. Р. Міжнародна торгівля та інвестиції / Ф. Р. Рут, А. Філіпенко. — К., 1998.
2. Словник сучасної економіки Макміллана / пер. з англ. — К., 2000.
3. Контроль за движением капитала: опыт стран по его введению и отмене : перев. с англ. [Арийоши и др.]. — М., 2001.
4. Гайдуцький А. П. Міграційний капітал в країнах, що розвиваються / А. П. Гайдуцький. — К., 2008.
5. Зайцев Ю.К., Савчук В.С. Сучасна політична економія. — К.:КНЕУ, 2011.
6. Сажина М. А. Научные основы экономической политики государства / М. А. Сажина. — М., 2011.

Додаткова

1. Філіпенко А. С. Міжнародна політична економія – становлення парадигми // Вісник Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія Міжнародні відносини. 2012. — №38/39.
2. Філіпенко А. С. Методологічний дискурс міжнародної економічної політики // Міжнародна економічна політика. 2013. — № 1 (18) 6.
3. Савчук В. С. Міжнародна, або глобальна, політична економія // Міжнародна економічна політика. 2013. — № 1 (18) 6.
6. Investment — Related Trade Measures. UNCTAD Series on issues in international investment agreements. — New York; Geneva, 1999.
7. Declaration on International INVESTMENT and Multinational Enterprises. In: Annual Report on the OECD Guidelines for Multinational Enterprises 2009. — Paris, 2010.
8. Singer D. A. Regulating Capital / D. A. Singer. — Ithaca & London, 2010.

Теоретичні відомості

1. Рівновага на міжнародному ринку факторів виробництва. Теорії закордонних прямих інвестицій.

Традиційними факторами виробництва є а) земля, б) праця і в) капітал. У новітніх дослідженнях до них додають: г) підприємництво (менеджмент), д) інституції, е) довілля. У міжнародних економічних відносинах як засоби обміну визначають **два фактори**: а) капітал і б) праця (робоча сила).

Стандартні теоретичні моделі світогосподарських процесів ґрунтуються на тому, що міжнародне переміщення факторів виробництва відбувається внаслідок наявної різниці в факторних

цінах. Рівновага на міжнародному ринку факторів аналогічна рівновазі міжнародного ринку товарів, на якому попит на кожен мобільний виробничий фактор на світовому ринку відповідає його пропозиції. Цінові співвідношення на такі пари факторів є однаковими у всіх країнах.

Міжнародні потоки капіталу натеper становлять приблизно 20% від світового ВВП у порівнянні з 7% наприкінці 90-х років XX ст. Міжнародні міжбанківські кредити досягли в цей період 60% світового ВВП, з них три чверті припадає на розвинуті країни.

Для визначення обсягів міжнародних потоків капіталу використовуються різноманітні моделі. Одна з них охоплює такі складові:

- а) частка, яку займають портфельні інвестиції в загальному обсязі, та віддача, що від них матиме інвестор з урахуванням доходів та ризиків;
- б) витрати на попередні дослідження щодо розміщення інвестицій та можливостей пристосування до змін рівня віддачі в різних сферах;
- в) вплив лібералізації капіталу на управлінські та інші витрати, пов'язані з попередніми дослідженнями ринків.

Дослідження міжнародних потоків капіталу пов'язане з визначенням їхнього співвідношення з національними заощадженнями. Такий аналіз здійснили американські економісти Фельдштейн та Горіюки. Ці автори встановили зв'язок між внутрішніми заощадженнями та інвестиціями і зовнішніми, результат якого було названо парадоксом Фельдштейна — Горіюки. Насправді ж країни використовували для інвестицій не лише власні заощадження, а й імпортований капітал.

Отже, зазначений парадокс зникає, коли брати до уваги не тільки інвестиції окремих країн, а й сумарні світові заощадження і суму внутрішніх та зовнішніх інвестицій.

Теорія олігополії (монополістичної переваги закордонних прямих інвестицій). Одним з основних постулатів теорії є те, що фірма-інвестор володіє монополістичною перевагою, яка дає змогу їй управляти дочірньою компанією за кордоном з більшою ефективністю, ніж місцеві конкуруючі фірми. Це стосується більше специфіки фірми, ніж її виробничого розташування. Такими перевагами фірма вже володіє, а тому вони недоступні решті фірм на відкритому ринку. Отже, прямі інвестиції у вказаному контексті належать більше до теорії організації виробництва, ніж до теорії міжнародного руху капіталу. Монополістичні переваги інвестуючої

фірми можна звести до двох загальних категорій: а) досконаліші знання та б) економія на масштабах.

Теорія інтерналізації (англ. internal — внутрішній). Ця теорія обґрунтовує можливість і доцільність інтерналізації своєї діяльності в умовах недосконалих ринків шляхом створення в країні багатонаціональних підприємств чи розширення діяльності фірми за кордоном з допомогою прямих інвестицій. Основою теорії є трансакційні витрати, які мають тенденцію зростати в умовах недосконалості ринку (теорема Р. Коуза).

Еклектична парадигма закордонних прямих інвестицій — ОІЛ модель (англ. owpership — власність; location — розміщення; internalization — інтерналізація). Вона допомагає обґрунтувати міждержавні відмінності у моделі зарубіжного інвестування ТНК. Згідно з цією теорією, сформульованою Дж. Дангнінгом на основі розширення теорії інтерналізації, у процесі зарубіжного інвестування фірма використовує, крім переваг інтерналізації, також переваги права власності на спеціалізовану новітню інформацію та розміщення виробництва. Переваги власності фірми полягають у наявності у неї спеціалізованих знань, високої конкурентоспроможності.

Теорія продуктового (виробничого) циклу. Її суть полягає в тому, що фірма здійснює експансію за кордон, коли її продукція набуває зрілості на внутрішньому ринку. На початковому етапі запровадження нового продукту фірма орієнтується на задоволення потреб внутрішнього ринку. Зростаюче виробництво забезпечує внутрішні потреби, які з часом досягають стадії насиченості.

Гіпотеза зростаючих тарифів. Її вважають частковим випадком еклектичної парадигми. У теорії розкрито поведінку фірми в умовах підвищення тарифів чи запровадження нетарифних заходів, за яких проникнення на зарубіжний ринок здійснюється шляхом вивезення прямих інвестицій чи створення зарубіжних філій. Яскравим прикладом використання переваг розташування став ЄС, у якому зовнішній тариф є відносно високим, а внутрішній низьким, що дає змогу країнам з нижчим рівнем заробітної платні отримувати певні переваги.

2. Форми та інструменти стимулювання інвестиційних потоків. Теорія портфельних інвестицій.

Є п'ять форм стимулювання інвестиційних потоків з відповідними кожній з них інструментами, перевагами та недоліками: а) податко-

ве оподаткування; б) фінансово-кредитне стимулювання; в) грошово-кредитне стимулювання; г) валютне стимулювання; д) контроль над капіталом; е) політика власності; є) адміністративне стимулювання.

Типовими і впливовими формами приватного експорту капіталу є портфельні інвестиції у закордонні цінні папери, які котируються на біржі, а також в акції або цінні папери, що приносять високий прибуток. Інвестиції в акції лише тоді є портфельними інвестиціями, коли частка акцій залишається настільки малою, щоб одержувач не отримав можливості впливати на політику підприємства. Суттєвою перевагою цього виду інвестицій порівняно зі звичайною позикою з погляду кредитора є дохідність паперів, що характеризуються високою ліквідністю. Оскільки ця можливість ускладнена змінами валютного курсу і пов'язана з ризиком потенційного зниження біржового курсу, то для внутрішнього вкладника дуже важливі високий рівень обізнаності та кредитоспроможність боржника. Позики за кордоном здійснюють також всесвітньо відомі великі підприємства, держави та великі міста.

Ризик за інвестиціями ділять на **систематичний, несистематичний та обмінний**. *Систематичний ризик* включають у дохідність по активу, *несистематичний* нейтралізують портфельною диверсифікацією. *Обмінний ризик* вимірюють волатильністю валютних курсів. Міжнародна диверсифікація акцій і облігацій створює економічні передумови для отримання вищих доходів з меншим ризиком, ніж інвестування на єдиному ринку. Однак загалом вклади в короткострокові інвестиційні портфелі обмежуються відносно великими операційними витратами. Тому головними факторами для розміщення вільних поточних валютних засобів у короткострокові папери і депозити є майбутні потреби суб'єкта інвестування у певних валютах для платежів, повернення боргу, інвестицій, хеджування ризиків, а також порівняльна дохідність (після податків) різноманітних інструментів, скоригована на ризик.

Лекція 6. Міжнародна міграційна політика. (2 год.)

План

1. Виміри управління міграцією. Глобальна міграційна політика.
2. Міжнародна міграційна політика метарівня.
3. Державна міграційна політика.

Основні терміни і поняття

виміри управління міграцією, рівні міграції, міжнародна міграційна політика мета-рівня (регіональна), національна (державна) міграційна політика, кроки гнучкої міграційної політики, політика повнішого визнання, циклічна (маятникова) міграція, імплементація компенсаційного механізму.

Література

Основна

1. Словник сучасної економіки Макміллана / пер. з англ. — К., 2000.
2. Гайдуцький А. П. Міграційний капітал в країнах, що розвиваються / А. П. Гайдуцький. — К., 2008.
3. Пуригіна О. Г. Міжнародна міграція / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак. — Дніпропетровськ, 2008.
4. Інтеграція України та Росії в європейський трудовий прості / за ред. Г. А. Багратяна, І. С. Кравченко. — К., 2010.

Додаткова

1. Філіпенко А. С. Методологічний дискурс міжнародної економічної політики // Міжнародна економічна політика. 2013. — № 1 (18) 6.
2. Migration Policy Development (International Migration Outlook. Annual Report, 2008 Edition. — OECD, Paris, 2008).
3. World Development Report 2010. — Wash. D.C, 2011.
4. World Economic Outlook, September, 2012. — Wash. D.C, 2012.

Теоретичні відомості

1. Виміри управління міграцією. Глобальна міграційна політика.

В економічній літературі виокремлюють чотири основні виміри управління міграцією: кооперація, координація політик, включеність, децентралізація. Міжнародна кооперація передбачає взаємодію у сфері міграційної політики на двосторонньому, регіональному (інтеграційному) та глобальному рівнях. З огляду на особливості регулювання міжнародна міграційна політика здійснюється на **трьох рівнях**: глобальному, регіональному та національному.

Глобальна міграційна політика формується у спеціальних підрозділах ООН, Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР); **регіональна** — в регіональних інтеграційних об'єднаннях насамперед в Європейському Союзі; **національна** міграційна політика є компетенцією окремих держав. Однією з

основних причин цієї ситуації є те, що міграційна політика поки що залишається прерогативою національних держав та не повною мірою відповідає вимогам глобалізації. Міграційні процеси стримуються невідповідністю попиту та пропозиції на світовому ринку праці: переважає пропозиція **некваліфікованої та середньокваліфікованої** робочої сили за **переважання попиту** на освічені, висококваліфіковані людські ресурси.

***Глобальна міграційна політика** — сукупність засобів та інструментів, що становлять механізм регулювання міграційних процесів міжнародними інституціями.*

Міжнародні організації, пов'язані з регулюванням міграційних процесів, можна поділити на дві групи: а) інституції, які вирішують міграційні проблеми в аспектах своєї основної функціональної компетенції: МОТ, ПРООН, ЮНЕСКО, ВООЗ та інші; б) міжнародні органи сприяння міжурядовій кооперації з упорядкування міграційних процесів та статусу мігранта: Міжнародна організація міграції, Управління Верховно-го Коміссара ООН у справах біженців, Міждержавний фонд допомоги біженцям і вимушуним переселенцям (на рівні СНД).

2. Міжнародна міграційна політика метарівня. Міжнародна міграційна політика метарівня (регіональна) втілюється в межах регіональних інтеграційних об'єднань, зокрема, натеper вона набула найбільшого розвитку в ЄС. Зasadничі принципи міграційної політики в ЄС полягають у тому, щоб сформулювати спільні підходи щодо подолання міграційних проблем за реалізації більшості заходів в межах національних законодавств та на основі міжурядової співпраці.

Взаємодію у міграційній сфері було започатковано підписанням Римських угод (1957 р.) про створення Спільного ринку, серед «чотирьох свобод» якого було задекларовано вільне переміщення робочої сили. Важливою віхою у напрямі координації та узгодження національних міграційних політик стало ухвалення 1985 р. Шенгенської угоди, яка встановлює єдиний режим вільного пересування громадян в межах шенгенської зони, до якої належать 25 країн ЄС та ЄАВТ.

3. Державна міграційна політика. Нею послуговуються сотні країн у сучасних умовах у системі світового господарства і міжнародних економічних відносин залишається домінуючою.

***Національна (державна) міграційна політика** — система правових, адміністративних, організаційно-фінансових заходів та інформаційне*

забезпечення державними та неурядовими організаціями упорядкування міграційного простору, регулювання трудового міграційного руху населення з позицій національних пріоритетів, кількісного і якісного складу міграційних потоків у контексті соціальної, демографічної та економічної структури.

Узагальнюючими принципами державної міграційної політики розвинутих країн є урахування професійної кваліфікації, економічне та адміністративне регулювання (квотування), географічні пріоритети, стимулювання рееміграції, професійна підготовка мігрантів, економічна допомога країнам масової міграції та ін.

29—30 червня 2009 року в ОЕСР було проведено політичний форум високого рівня з проблем міграції, на якому розглянуті: питання впливу світової фінансової кризи на міграційні процеси; управління міжнародними переміщеннями робочої сили; інтеграція мігрантів та їхніх дітей до національних ринків праці.

Це свідчить, що регулювання міжнародної міграції, зокрема, країнами-членами ОЕСР, має бути гнучкішим. Однак внаслідок того, що повна лібералізація за нинішніх політичних умов неможлива, може розвиватися часткова лібералізація на основі двосторонніх та регіональних угод. Дорожня карта гнучкішої міграційної політики передбачає **три кроки**: повніше визнання, сприяння маятниковій міграції, компенсація втрат.

Політика повнішого визнання не знімає проблему потенційних витрат щодо імміграції. Низько кваліфіковані працівники відчутніше впливають на конкуренцію на ринку праці та генерують імміграцію. Відтак проблеми їхньої інтеграції до країни-реципієнта вимагають часу і коштів. Це потребує від Урядів таких країн переосмислення своїх стратегій в напрямі системного сприяння.

Циклічна (маятникова) міграція зумовлює інший важливий крок гнучкішого регулювання міграційних потоків. Вона передбачає коротко- та довгострокове перебування в країні прийняття. Водночас, індустриальні економіки потребують довго термінової імміграції і багато мігрантів бажають залишитися та оселитися в країні імміграції, а це вказує на виникнення певних програвів (втрат) у міграційному процесі, які потребують компенсації.

Третім кроком гнучкішого регулювання міграційних потоків є **імплементація компенсаційного механізму**. Чистий позитивний ефект від міграції ще не означає, що кожен отримує здобутки від

ліберизації процесу. Як тільки торгівля розширюється, стає відкритішою, працівники, як правило, нижчої кваліфікації та меншого (незначного) досвіду загострюють конкуренцію на ринку праці. Компенсація від імміграції є значно складнішою, ніж компенсація втрат від торгівлі та інвестицій. Один з можливих шляхів подолання проблеми полягає в перерозподілі здобутків від міграції, наприклад шляхом прямого субсидіювання праці низько кваліфікованих співробітників. Крім того, країни еміграції отримують доходи у такому вигляді: перекази іммігрантів; повернення висококваліфікованих мігрантів на батьківщину; піднесення рівня підприємництва та технологій. Ще одним інструментом компенсації втрат є т. зв. **податкова компенсація**. У зв'язку з використанням суспільних благ іммігрантами пропонується підвищити для них рівень податків порівняно з вітчизняними працівниками. З іншого боку, для залучення мігрантів на місцеві ринки запроваджують нижчі ставки податків. Нарешті, створюють умови для вітчизняних працівників, що втратили роботу, шляхом запровадження пільгових тренінгових програм тощо.

Лекція 7. Сучасні теорії міжнародної трудової міграції. (2 год.)

План

1. Неокласичний підхід до теорій міжнародної трудової міграції.
2. Альтернатива неокласичному підходу до теорій міжнародної трудової міграції в 70-ті – на поч. 80-х рр. XX ст.
3. Сучасні теорії західних дослідників з міжнародної трудової міграції.

Основні терміни і поняття

суб'єкти процесу інтернаціоналізації ринку праці, мікроекономічна теорія індивідуального вибору, теорія «відштовхування-притягування», історико-структурний підхід, нова економічна теорія міграції, теорія подвійного ринку праці, теорія світових систем, теорія соціальних мереж, теорія сукупної причинної зумовленості, синтетична теорія міжнародної міграції.

Література

Основна

1. Декларація соціального прогресу і розвитку. Декларація про право

- на розвиток: Права людини (основні міжнародно-правові документи). — К., 1989
2. Горбачев М. С. и др. Грани глобализации: трудные вопросы современного развития. — М.: Альпина Паблишер, 2003.
 3. Філіпенко А. С. Економічний розвиток сучасної цивілізації /А. С. Філіпенко. — К., 2006.
 4. Сухарев О. С. Экономическая политика. Проблемы теоретического обоснования и практической реализации / О. С. Сухарев. — М., 2007.
 5. Большая экономическая энциклопедия. — М., 2007.
 6. Словник сучасної економіки Макміллана / пер. з англ. — К., 2000.
 7. Пуригіна О. Г. Міжнародна міграція / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак. — Дніпропетровськ, 2008.
 8. Інтеграція України та Росії в європейський трудовий простір / за ред. Г. А. Багратяна, І. С. Кравченко. — К., 2010.

Додаткова

1. Філіпенко А. С. Методологічний дискурс міжнародної економічної політики // Міжнародна економічна політика. 2013. — № 1 (18) 6.
2. Савчук В. С. Міжнародна, або глобальна, політична економія // Міжнародна економічна політика. 2013. — № 1 (18) 6.
3. Migration Policy Development (International Migration Outlook. Annual Report, 2008 Edition. — OECD, Paris, 2008.

Теоретичні відомості

1. Неокласичний підхід до теорій міжнародної трудової міграції. Піонером у дослідженні даних процесів вважають Е. Равенстейна, який використав гравітаційну модель для визначення напрямів, відстані та обсягів міграційних потоків, виявивши тенденцію тяжіння мігрантів до великих економічних і політичних центрів. Л. Стюарт та інші дослідники розробили модель, яка характеризувала взаємодію між різними географічними місцевостями в контексті людських переміщень.

Усі вони сформульовані в річищі сучасного економічного мейнстріму — в системі координат неокласичного синтезу. Цей підхід застосовують як на макрорівні, так і на мікрорівні. Для формалізації міграційних процесів використовуються гравітаційні моделі — базові (стандартні) і спрощені (часткові), що відображають окремі важливі аспекти міжнародного переміщення людських ресурсів.

Згідно з теоретичною моделлю передбачається, що чим більшою є кількість місцевих (корінних) працівників за певного інституційного оформлення (політична партія, профспілка тощо), тим меншою має бути кількість іммігрантів. Зворотна ситуація спостерігається, якщо ці робітники політично не (або недостатньо) організовані; у цьому разі вважають, що кількість корінних співробітників перебуває у правильній пропорції з кількістю іммігрантів. Головні суб'єкти міжнародного ринку праці корелюють із багаторівневою системою міжнародних економічних відносин.

Згідно з **неокласичною макрорівневою теорією**, спричинена географічними відмінностями в пропозиції та попиті на робочу силу. Регіони з великою пропозицією робочої сили мають низьку заробітну плату, тоді як регіони з обмеженою пропозицією робочої сили — вищу плату. Обсяг міжнародної міграції дуже залежить від величини розриву між реальним заробітком мігранта на місці виїзду і очікуваним. Різниця в заробітній платі примушує робочих з низькооплачуваних регіонів рухатися у високооплачувані.

Отже, на макрорівні аналізують ситуацію, за якої чинниками виштовхування, що визначають зовнішню міграцію, стають низькі ціни і життєвий рівень, структурне безробіття.

Мікроекономічна теорія індивідуального вибору стверджує, що індивіди роблять раціональний вибір на користь міграції, зіставляючи можливі втрати і придбання від переїзду: вони рухаються туди, де чистий виграш від міграції буде найбільшим, тобто шукають «кращу» країну. Міграцію у цьому разі розуміють як форма інвестицій у людський капітал (йдеться про рівень освіти, кваліфікацію, знання мови і т. д.) мігрантів. Якщо цей рівень високий, то вірогідність того, що на новому місці мігранти знайдуть роботу і добре влаштуються, збільшується. У деякому розумінні країни приїому мігрантів конкурують між собою, пропонуючи їм певні вигоди. Інформація, зібрана на цьому своєрідному ринку, слугує потенційним мігрантам підставою для вибору.

Ці підходи відображені в **теорії «виштовхування — притягування»**, коли причини міграції закорінені в комбінації чинників поштовху (спонукають людей залишати місця свого походження) і чинників тяжіння (що є для них привабливими в інших регіонах). Так чинниками **виштовхування** (поштовху) стають: низькі ціни і низький життєвий рівень, низькі економічні можливості,

політичні репресії, структурне безробіття на місці вибуття; а чинниками **тяжіння**: попит на робочу силу, зайнятість, ширші економічні можливості, придатність землі, вища заробітна плата, політичні свободи по місцю прибуття.

2. Альтернатива неокласичному підходу до теорій міжнародної трудової міграції в 70-ті – на поч. 80-х рр. XX ст. Альтернативою неокласичного підходу в 70-ті рр. стає *історико-структурний підхід*. Представник теорії історичного структуралізму С. Кастлес, у своїх працях, присвячених аналізу європейських міграцій 70-х років XX ст., висловив припущення, що специфічні траєкторії руху мігрантів розташовувалися в межах контексту глобальних і національних економічних систем. Ці траєкторії він бачив не через призму волюнтаристського підходу (який наголошував на індивідуальному виборі мігранта), а через призму диференційованого економічного розвитку країн, що розвиваються, та індустріальних.

Отже, міграція, таким чином, стала розглядатися не як одинична подія, а як динамічний процес, об'єми і напрями якого визначені державним регулюванням та рівнем індустріального розвитку окремих країн. Тим самим наголошується на існуванні зв'язку між державною міграційною політикою та структурними змінами капіталістичного розвитку економіки. Теорія стверджує, що дії самих мігрантів детерміновані структурами державного капіталізму. Первинними силами в політико-економічній моделі імміграції є **держава і капітал**.

На початку 80-х років XX ст. відбувається перехід від концептуальних уявлень про міграцію, заснованих на концепціях про індивідуальний раціональний вибір, до *нової економічної теорії міграції*, висунутої О. Старком та ін. У контексті нової теорії рішення про міграцію ухвалюється не ізольованими індивідами, а групами взаємопов'язаних людей (сімействами або домашніми господарствами), в яких люди діють спільно не тільки з метою максимізації очікуваних вигод від міграції, а й з метою мінімізації ризику у разі невдач (наприклад, на ринку праці). На відміну від індивідів, домашні господарства мають змогу управляти ризиками за рахунок власних ресурсів і покладатися на грошові перекази мігрантів та їх підтримку. Нова економічна теорія міграції ставить під сумнів припущення, що дохід має однаковий ступінь важливості для будь-якої людини і що його реальне збільшення (наприклад, на 100 дол.)

однаково важливе для людини незалежно від місцевих умов і матеріального становища.

3. Сучасні теорії західних дослідників з міжнародної трудової міграції. Теоретичні підходи **нової економічної теорії міграції** можна звести до таких:

- сімейства, домашні господарства або інші одиниці виробництва і споживання, а не автономні індивіди, є справжніми одиницями аналізу та дослідження міграційних процесів;
- різниця в заробітній платі не є необхідною умовою для міграції: домашні господарства можуть мати сильніші стимули для диверсифікації ризику через міграцію навіть за відсутності відмінностей у заробітній платі;
- можливість зайнятості в місці вибуття (за наявності високого рівня і розвитку місцевого виробництва) не виключає міграції, є інші стимули для домашніх господарств, що спонукають до участі в міграційних процесах;
- міграційний рух не обов'язково зупиняється, коли заробітна плата вирівнюється по обидві сторони адміністративних меж. Стимули для міграції можуть існувати, навіть якщо інші ринки в межах донорських регіонів відсутні або недосконалі та невірноважені;
- однакове очікуване збільшення доходу рівнозначно не впливатиме на вірогідність початку міграції для домашніх господарств, що представляють різні прибуткові групи;
- уряди можуть впливати на рівень міграції шляхом регулювання не тільки ринків праці, а й ринків капіталу та страхування (державні програми страхування, особливо соціального страхування по безробіттю, можуть значно змінювати стимули для міграції);
- урядові програми і економічний розвиток, що формують розподіл доходів, можуть змінювати матеріальне становище деяких домашніх господарств, що, у свою чергу, приведе до зміни стимулів до міграції;
- урядова політика і економічні зміни, що стосуються розподілу доходів, можуть впливати на міграцію незалежно від їх впливу на дохід (урядова політика, спрямована на забезпечення вищих середніх доходів в регіонах виїзду, може стимулювати зростання міграції, якщо вона не торкається бідних домашніх господарств, і навпаки).

Є *теорія подвійного ринку праці*, яка доводить, що міграція диктується попитом на робочу силу, властивим індустріальним суспільствам. Вона спричинена постійним попитом на робочу силу

іммігрантів, яка є невід'ємним елементом економічної структури сучасних індустріальних суспільств. Її зумовлюють не відштовхуючі чинники в донорських країнах (низька заробітна плата або високий рівень безробіття), а притягуючі в приймаючих країнах (потреба в іноземній робочій силі). Ця теорія передбачає, що трудовим ринкам розвинених індустріальних країн властива дуальність між робочою силою і капіталом, пов'язана з сегментованою структурою ринку праці. Низька заробітна плата, часто змінювані умови праці, незначні перспективи для просування у сфері послуг не дають змоги залучати до неї місцевих працівників, зорієнтованих, як правило, на сферу матеріального виробництва. Щоб заповнити брак робочої сили у сфері обслуговування, підприємці наймають іммігрантів.

Наступна - *теорія світових систем* доводить, що міжнародна міграція — похідна глобального ринку, який розширюється. Згідно з цією теорією, міжнародна міграція пов'язана з політичною і економічною інтеграцією глобального ринку, що розширюється: міжнародні потоки робочої сили починають активізуватися після виникнення потоків товарів і капіталу. Міжнародна міграція особливо характерна між колишніми колоніальними лідерами і їх колоніями, чому сприяють сталі культурні, лінгвістичні, адміністративні, інвестиційні, транспортні зв'язки.

Оскільки міжнародна міграція робочої сили насамперед пов'язана з глобалізацією ринкової економіки, то основним шляхом регулювання її з боку урядів стає ухвалення законів про імміграцію з метою управління міжнародними потоками капіталу і товарів.

Ще одна теорія - *теорія соціальних мереж* трактує мережі як набори зв'язків, що поєднують мігрантів, давніх мігрантів і не мігрантів у країні походження і приймаючих країнах через споріднені зв'язки, дружні взаємини і т. д. Мережі утворюють своєрідну форму соціального капіталу, за допомогою якого люди знижують витрати і ризики при міграції, а очікувані прибутки від міграції збільшуються. Мережі формують для мігрантів важливий ресурс — з їх допомогою вони знаходять роботу на новому місці, отримують житло тощо. Як тільки кількість мігрантів досягає критичного порогу, розширення мереж зменшує витрати і ризики руху, вірогідність міграції підвищується, починається додатковий рух, який, у свою чергу, розширює нові мережі і т. д., тобто коли механізм міграції вже запущений, соціальні мережі самі стають однією з причин міграції, тому що

обіцяють понизити ризик та витрати, пов'язані з міграційним переміщенням, і підвищити від нього віддачу.

Є *теорія сукупної причинної зумовленості* полягає в тому, що кожен акт міграції змінює соціальний контекст, в межах якого подальші переміщення людей стають вірогіднішими. Розглядають шість соціально-економічних чинників, на які потенційно впливає міграція: розподіл доходів, розподіл землі, організація сільського господарства, розвиток культури, регіональний розподіл людського капіталу і соціальне значення роботи.

Найновіша теорія *синтетична теорія міжнародної міграції* — є синтезом неокласичних економічних теорій; нової економічної теорії трудової міграції; теорії подвійного ринку праці; теорії світових систем; теорії суспільного капіталу та теорії сукупної причинної обумовленості. Синтетична теорія пов'язує міжнародну міграцію з сучасними соціальними, економічними та політичними трансформаціями, які супроводжуються поширенням ринкових відносин у світовому господарстві.

Теми з курсу для заліку “Міжнародна економічна політика”

1. Теорія міжнародної політики сприяння економічному розвитку.
2. Сутність структура і функції наукової теорії міжнародної економічної політики.
3. Онтологія міжнародної економічної політики.
4. Світогосподарське середовище міжнародної економічної політики.
5. Основні суб'єкти МЕН і форми прояву в ній суперечностей світового господарства.
6. Теоретичні основи міжнародної торговельної політики.
7. Методи регулювання міжнародної торгівлі.
8. Міжнародна економічна політика в галузі факторів виробництва.
9. Міжнародна інвестиційна політика.
10. Міжнародна міграційна політика.
11. Сучасні теорії міжнародної трудової міграції.